

ВПЛИВ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ПОЛІТИКО-АДМІНІСТРАТИВНОЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВИ

Проаналізовано особливості функціонування політичного ринку в контексті його спільних ознак із ринком товарів і послуг, зокрема такої важливої його характеристики та суспільного феномену, як політична конкуренція.

Ключові слова: політична конкуренція, політико-адміністративна система, економічна конкуренція, політичний ринок.

In this article features of political market functioning are analyzed in the context of its common signs with the market of goods and services, in particular, such important characteristics and public phenomenon as political competition.

Key words: political competition, political management system, economic competition, political market, political actors.

Актуальність даної статті обумовлена практичною потребою вивчення сутності та специфіки політичної конкуренції шляхом порівняльного аналізу її основних рис із економічною конкуренцією, що має принципово важливе значення для розуміння тенденцій політико-адміністративної взаємодії і перспектив розвитку держави.

Спроби розглядати політику крізь призму економічних і товарно-грошових відносин здійснювались ще Аристотелем та Платоном. Аналогії між ринком та політикою простежуються і в теоретичних працях Ш.-Л. Монтеск'є, Т. Гоббса, Ж.-Ж. Руссо та З. Фрейда.

Можливість аналізу боротьби за владу як конкуренції відмітив Й. Шумпетер, який вважав, що партії та політики регулюють політичну конкуренцію за аналогією з професійними асоціаціями. Дослідник зазначав, що споживачі політичного продукту настільки піддаються впливу реклами та інших методів переконання, що виробники цього продукту частіше диктують умови замість того, щоб самим керуватись бажаннями споживачів” [7, с. 347–348].

Важливий внесок у дослідження та обґрунтування спільних рис політики та економіки належить також Т. Парсонсу, який розглядав політичну підтримку як процес купівлі та суспільну поступку владі, що ставить переможців політичної боротьби в умови, аналогічні становищу банкірів, за яких “внески” виборців можуть бути “відкликани” на наступних виборах [9].

У країнах “нової демократії” набула поширення концепція Ю. Хабермаса, який активність учасників виборчої кампанії також ототожнював з діяльністю у сфері продажу товарів і послуг [5].

Подальшого розвитку концепція політичного ринку набула у працях П. Бурдє, який замість поняття “політичний ринок” використовував терміни “політичний простір”, “політичне поле”, тобто місце, де в конкурентній боротьбі з’являється політична продукція, проблеми, програми, аналізи, коментарі, концепції, події, з яких і повинні вибирати пересічні громадяни [1].

Е. Даунс, акцентуючи увагу на раціональному характері участі/неучасті електорату на виборах та прагненні політиків до влади задля себе, у своїй економічній теорії демократії вперше запропонував наукове обґрунтування спільних рис політичної та економічної конкуренції. У концепції Е. Даунса змагання на виборах створює своєрідний політичний ринок, де політиків і партії можна порівнювати з підприємцями, що прагнуть до влади, а електорат – зі споживачами, які віддають голоси за ту партію, політична лінія якої найбільш наближена до їх переваг. При цьому раціональність акторів у політиці можна ототожнювати з економічною раціональністю, коли отримана користь перевищує затрати. На політичному ринку це виражається в тому, що на виборах кандидати і партії прагнуть отримати максимальну кількість голосів і посад (за аналогією в економічній сфері підприємці та підприємства прагнуть отримати максимально можливі прибутки), а виборці, як і покупці, – максимум індивідуальної користі, співвіднесеної із затратами, у чому б вона не полягала [8].

Різним аспектам вивчення механізму регулювання політичної конкуренції присвячено низку наукових розробок вітчизняних дослідників: Е. Афоніна, В. Бортнікова, В. Гейця, С. Гелея, О. Кіндратця, Н. Кононенка, Д. Короткова, О. Новакова, Н. Селютіна, Л. Тупчієнко, С. Чеमेкової, Г. Щедрової та ін.

Незважаючи на те, що категорія конкуренції всебічно вивчалась науковцями різних галузей, зокрема, економістами, політологами, соціологами, невіршеною частиною загальної проблеми залишаються питання оптимізації співвідношення економічної та політичної свободи, конкуренції на політичному та товарному ринках, виявлення їх спільних та відмінних рис.

Мета статті – проаналізувати перспективні шляхи застосування в політико-адміністративній системі держави основних закономірностей функціонування ринкових механізмів конкуренції.

Виклад основного матеріалу. Конкуренція походить від латинського *concurrentia* – змагання, і означає особливу форму відносин, за якої інтереси та цілі учасників так чи інакше суперечать. Це явище об’єктивно притаманне будь-якому суспільству, оскільки передумови суперництва – прагнення індивіда до підвищення соціального статусу і поступового досягнення лідерства – закладені в людській природі на генетичному рівні. В. Попов та І. Крайнюченко розглядають конкуренцію як боротьбу за обмежені ресурси, залежно від яких вона буде економічною, інформаційною та політичною [4].

Якщо наші пращури в соціальній конкуренції використовували фізичну силу, то в розвинутих цивілізаціях її замінили інтелект, багатство і влада, завдяки яким з’явилися додаткові матеріальні стимули активізації соціальної конкуренції –

прагнення до збагачення. Як наслідок, поряд із боротьбою особистісною, учасники якої знають одне одного, з'явилась безособистісна конкуренція за ринки збуту, сировини тощо, тобто за обмежені ресурси. Не дивно, що й саме поняття конкуренція з'явилося спочатку в економічній сфері.

У XVIII ст. Адам Сміт і фізіократи називали конкуренцію життям торгівлі та “невидимою рукою” ринку, яка регулює діяльність його учасників. Принцип “невидимої руки”, за А. Смітом, означав, що повна відсутність державного втручання в діяльність суб'єктів господарювання з однаковим статусом та об'єднаних спільною метою, дає змогу створити конкурентне середовище їх економічних взаємовідносин, які призводять до найбільш ефективного використання обмежених ресурсів і встановленню прибутків на “природному рівні”, від чого суспільство тільки виграватиме. Фізіократи вбачали у вільній конкуренції основну характеристику соціального порядку та дієвий інструмент контролю економічного розвитку.

Однак Велика депресія 1930-х рр. засвідчила нездатність вільного ринку до автоматичного відтворення і необхідність державного втручання в економічні процеси. Вирішальна роль у розробці нових підходів до макроекономічного регулювання належить відомому англійському економісту Дж. Кейнсу, який у своїй роботі “Загальна теорія зайнятості, процента та грошей” уперше запропонував державне регулювання економіки.

Зараз вже ні в кого не викликає сумніву, що рівень економічної конкуренції передусім залежить від діяльності держави, яка встановлює антимонопольні обмеження та запроваджує механізми запобігання або навпаки стимулювання недобросовісної конкуренції. Роль держави в регулюванні конкуренції має багатосторонній характер і реалізується шляхом розробки та здійснення національної промислової політики, в рамках якої визначаються форми та методи впливу на ділову активність галузей та підприємств з метою підвищення їх конкурентоспроможності.

При цьому якщо розглядати конкуренцію як боротьбу за обмежені ресурси, то залежно від їх видів конкуренція може бути не лише економічною, а й інформаційною. Економічна конкуренція здійснюється у ринковій сфері та націлена на максимальне збагачення та прагнення до монополії. Інформаційна конкуренція – це боротьба за можливість поширювати інформацію про себе. Прагнення транслювати “свою” інформацію, примножувати, зберігати, передавати у майбутнє – важливий мотив прагнення до влади. Політична ж конкуренція уособлює обидва вищезазначені компоненти, які стають основними мотивами політичної боротьби [4].

Із появою приватної власності та експлуатації найманої праці виникають антагоністичні класи, а оскільки власні земля та засоби виробництва не можуть працювати без людини, то виникає тенденція привласнення працівника, як фактору виробництва. Такого роду експлуатація людини вимагає постійного організованого засилля, а економічні відносини при цьому виступають спільно

з політичними. У контексті класової теорії походження держави останню створює клас власників, який формує державний апарат для охорони своїх економічних інтересів. Цей клас ніколи не допускав у конкурентне середовище своїх антагоністів: рабовласники – рабів, феодала – селян, буржуазія – робітників, оскільки їх вплив на встановлення правил економічної конкуренції може бути невіддільним для цього правлячого класу.

Таким чином, розірвати взаємозв'язок політичної та економічної конкуренції можливо лише за відсутності приватної власності, що автоматично зведе нанівець ринкові відносини і перетворить їх на виробниче змагання. Приклад тому - наше комуністичне минуле, коли влада, капітал і власність зосереджувались у руках представників державного апарату. Держава привласнювала продукт праці всіх громадян, щоб “справедливо” його розподілити [3]. В усіх інших випадках політична конкуренція може лише змінювати свої плюралістичні риси, але навіть за однопартійної системи завжди точитиметься кулуарна боротьба за найвищі державні посади та місце в політичній еліті.

Традиційно виділяють чотири типи ринків і відповідно форм конкурентної боротьби: чиста конкуренція, монополістична конкуренція, олігополія та монополія. На нашу думку, кожен з цих типів ринків уособлює риси певних демократичних суспільств і визначає характер політичної конкуренції в них.

Так, сучасне розуміння конкуренції в панівній неокласичній теорії базується на моделі досконалої конкуренції як ідеалу, до якого слід прагнути при проведенні державної політики, хоча дотепер не існує єдиної думки щодо адекватності такої моделі. Такий стан товарного ринку характеризується присутністю великої кількості незалежних фірм і підприємств, можливістю для них вільно виходити на ринок і залишати його, рівним доступом до інформації та однорідних продуктів, а також неможливістю окремих підприємств встановлювати свою ціну.

Таку модель конкурентного ринку можна порівнювати з класичною демократією, за якої право прийняття політичних рішень належало всім без виключення громадянам, при цьому кожен громадянин мав можливість зайняти будь-яку виборну посаду (законодавчу, виконавчу, сакральну, судову тощо) незалежно від його здібностей і прагнення.

На відміну від чистої конкуренції, для монополістичної конкуренції не вимагається присутності на ринку тисяч фірм, але необхідна порівняно велика їх кількість. Монополістична конкуренція за своєю сутністю більш відповідає моделі республіканської демократії, запропонованої Дж. Медісоном, та “поліархії”, автором якої є Р. Даль. Республіканська концепція Дж. Медісона характеризується великою територією та численністю громадян, різноманітністю їх інтересів, а також груп, що їх виражають. Ця відмінність і є підґрунтям розвитку справжньої конкуренції, оскільки запобігає об'єднанню партій більшості не на користь інтересам меншості, а електорат матиме

можливість вибирати представників влади із широкого кола гідних претендентів. На відміну від “демократії”, тобто “влади всіх”, поліархія, за Р. Далем, означає “владу багатьох” [2].

Характерна риса олігополії – малочисельність фірм, що панують на ринках товарів і послуг. Ринкова модель олігополії охоплює досить велике поле в діапазоні між чистою монополією, з одного боку, та монополістичною конкуренцією – з іншого. Однак за олігополії встановлюється доволі високий бар’єр для входження на ринок нових учасників. Під конкуренцією в даному випадку розуміється не стільки суперництво, скільки ступінь залежності загальних ринкових умов від поведінки окремих його учасників.

У контексті характеристики політичної конкуренції в різних демократичних суспільствах в даному випадку доцільно провести паралель із “теорією конкуруючих лідерів” Й. Шумпетера, в основі якої – поділ суспільства на правлячу меншість (еліту) та невідарюючу більшість (масу). На відміну від теорії “плюралістичної демократії”, демократичність цієї концепції визначається не змаганнями між різноманітними політичними силами, а наявністю вільної політичної конкуренції за голоси електорату між потенційними лідерами з поміж найбільш талановитої та компетентної владної еліти. При цьому за аналогією з олігополією елітарна теорія також припускає можливість певної соціальної мобільності, яка дозволяє неелітарним групам ставати елітами.

Монополія унеможлиблює будь-які прояви конкурентної боротьби, оскільки передбачає наявність на ринку лише однієї фірми-виробника, що уособлює в собі цілу галузь. Ця фірма виступає одночасно єдиним виробником продукту тієї чи іншої галузі та її продавцем, відповідно фірма і галузь у даному випадку – синоніми. Із цієї ознаки випливає, що продукт монополії унікальний і не має аналогів. З точки зору покупця це означає відсутність прийнятних альтернатив. Вступ у галузь інших виробників блокується економічними, технічними, юридичними та іншими бар’єрами.

Така модель ринку в економіці в політичному середовищі ідентична лише гегемонії. Цей тип партійної системи відрізняється панівним становищем однієї партії за відсутності політичної конкуренції, визнанням партіями-союзниками керівної ролі правлячої партії-гегемона, інтеграцією об’єднань-союзників у систему державної влади, яка здійснюється партією-гегемоном, організаційною автономією об’єднань союзників, політичним режимом, близьким до тоталітаризму [6].

Сучасне суспільство характеризується відсутністю досконалих конкурентних ринків, у тому числі і політичних, які зазвичай поділені між кількома великими гравцями. За умови, якщо конкуренція набуває системного характеру, створюються не лише економічні, а й соціальні системи, оскільки те, що відбувається в економіці, має тенденцію поширення і в інших сферах суспільного життя. Саме це й дозволило екстраполювати на характеристику політичного ринку низку ознак товарного ринку.

Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що природа політичного ринку багато в чому ідентична ринку товарному, а його функціонування обумовлено дією тих же механізмів ринкової економіки. Продукт діяльності політичних акторів являє собою передусім послугу, спрямовану на досягнення такої мети як домінування на політичному ринку якомога довгий час. При цьому політична конкуренція, маючи низку спільних ознак з економічною конкуренцією (тяжіння до олігополії, стабільність правил гри між учасниками, наявність системи стримань і противаг тощо), безпосередньо пов'язана з механізмами виборчого процесу, формами політичної мобілізації, способами здійснення соціального контролю за діяльністю владних структур. Наведені характеристики наділяють політичну конкуренцію власною специфікою, яка дає можливість аналізувати реальний стан справ не тільки і не стільки в економічній або політичній сферах, а й загалом у суспільстві. Перспективою подальших досліджень є аналіз проблем стимулювання політичної конкуренції, здійснення на цій підставі ефективної державної політики в контексті формування стратегії розвитку демократичної правової соціальної держави.

Література:

1. *Бурдьє П.* Социология политики / П. Бурдьє ; [пер. с фр. и общ. ред. Н. А. Шматко]. – М. : Socio-Logos, 1993. – 336 с.
2. *Даль Р.* Введение в теорию демократии : [пер.с англ.] / Р. Даль ; отв. ред. Ю. Абрамов. – М. : Наука, 1992. – 84 с.
3. *Педоренко В. Ф.* Недостатки модели М. Чартаева и возможные пути их преодоления на основе трактовки С. А. Подолинского понятия “КАПИТАЛА”. – Режим доступа : <http://www.v-pedoremko.narod.ru>.
4. *Попов В.* Политическая системология / В. Попов, И. Крайнюченко. – Пятигорск : Изд-во ППГТУ, 2011. – 136 с.
5. *Хабермас Ю.* Политические работы / Ю. Хабермас ; [сост. А. В. Денежкина ; пер. с нем. Б. М. Скуратова]. – М. : Практикс, 2005. – 368 с.
6. *Шведа Ю.* Політичні партії : енциклопедичний словник / Ю. Шведа. – Львів : Астролябія, 2004. – 500 с. – Режим доступа : http://www.lnu.edu.ua/faculty/Phil/Shweda_slovnuk.htm.
7. *Шумпетер Й.* Капитализм, социализм и демократия / Й. Шумпетер ; [пер. с нем. и общ. ред. В. С. Автономова]. – М. : Экономика, 1995. – 540 с.
8. *Downs A.* An Economic Theory of Democracy / A. Downs. – New York. : Harper & Row, 1957. – 336 p.
9. *Parsons T.* On the Concept of Political Power / T. Parsons // Sociological Theory and Modern Society. – N.Y., 1956. – P. 306–310.

Надійшла до редколегії 14.09.2012 р.